

ПРОБЛЕМИ ВИЯВЛЕННЯ ОЗНАК ЛЖЕПРИСЯГИ

Ключові слова: злочини проти правосуддя, кримінальне провадження, присяга, лжеприсяга, неправдиве показання

Keywords: crimes against justice, criminal proceedings, oath, perjury, false statement on oath, false testimony

Постановка проблеми: Кримінальний кодекс України прямо не встановлює кримінальну відповідальність за лжеприсягу. Разом з цим аналіз окремих банкетних норм, що передбачені в розділі XVIII КК України «Злочини проти правосуддя» дозволяють зробити висновок про фактично наявну відповідальність за лжеприсягу (неправдиве показання під присягою) у ст. 384 КК України. Законодавство певних країн передбачає не тільки окремі статті, а й цілі розділи, що встановлюють кримінальну відповідальність за лжеприсягу, здійснену в суді (розділ 9 Кримінального уложення ФРН, частина 9 КК Королівства Нідерландів, розділ 9 КК Австрії, розділ 15 КК Швеції, ст. 434-15, 434-17 КК Франції, тощо).

Крім того, окремі норми КК України передбачають кримінальну відповідальність службових осіб, які порушили присягу (державна зрада, зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови та ін.).

У ст. 384 КК України передбачено кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве показання свідка чи потерпілого або завідомо неправдивий висновок експерта під час провадження досудового розслідування, здійснення виконавчого провадження або проведення розслідування тимчасовою слідчою чи спеціальною тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України або в суді, завідомо неправдивий звіт оцінювача про оцінку майна під час здійснення виконавчого провадження, а також завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у таких самих випадках. Лжеприсяга може бути здійснена лише під час надання неправдивих показань в суді свідком, потерпілим або судовим експертом. Такий висновок ґрунтується на нормах процесуального законодавства, оскільки саме в ньому вказується на те, що зазначені учасники судочинства (провадження) в суді дають присягу.

Під час встановлення кримінальної відповідальності за неправдиве показання важливим є вирішення питання щодо того, яким чином свідок або

потерпілий має дізнатися, що він зобов'язаний давати саме правдиві показання ще й під острахом кримінальної відповідальності? З одного боку, мова йде про те, що діє загально-правовий принцип, який сформулював Б. Спіноза – *ignorantia non est argumentum* (незнання не є аргументом) [4, с. 52]. У ст. 68 Конституції України цей принцип – латинське прислів'я повторюється – «незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності». Таким чином, попередження про кримінальну відповідальність скоріше є певним нонсенсом кримінального та кримінального процесуального законодавства. З іншого боку, свідок та потерпілий щодо яких може бути поставлене питання про притягнення до кримінальної відповідальності за неправдиве показання є, певним чином, випадковими учасниками кримінального судочинства (провадження) – вони не є професіоналами (на відміну від судового експерта). Саме через певний випадок свідку «відомі або можуть бути відомі обставини» (ч. 1 ст. 65 КПК України), а потерпілому «завдано моральної, фізичної або майнової шкоди» (ч. 1 ст. 55 КПК України). Свідку та потерпілому може бути невідома законодавча вимога надавати саме правдиві показання під час допиту в обстановці досудового розслідування або в суді. Саме тому, специфічним та необхідним механізмом у кримінальному процесі є попередження осіб про кримінальну відповідальність та приведення до присяги.

Попередження про кримінальну відповідальність та приведення до присяги є не тільки механізмом встановлення обов'язку надавати лише правдиві відомості в показаннях під час досудового розслідування та в суді, а й засобом психологічного впливу на учасника кримінального судочинства [5, с. 276-285]. Свідок та потерпілий може по-різному ставитись до слідчих або судових дій, викликів до суду, судового розгляду, особи підозрюваного або обвинуваченого, можлива поява мотивів помсти, відплати до вчиненого або байдужого ставлення. Однак свідок та потерпілий через попередження про кримінальну відповідальність за неправдиве показання на стадії досудового розслідування, а також приведення до присяги та попередження про кримінальну відповідальність за неправдиве показання, *a priori* знаходяться в ситуації вимушеного (через острах відповідальності) надання правдивих показань. Саме тому факт присяги та/або попередження про кримінальну відповідальність є важливим психологічним фактором надання правдивих показань. Фактично такий спосіб психологічного впливу прийшов на зміну інквізиційному процесу. Так, у статті LV відомої Кароліні від 27 липня 1532 р. – *Constitutio Criminalis Carolina* – зазначалося, що коли освідомлення покаже, що обставини злочину, зазначені злочинцем, не відповідають істині, то необхідно вказати на цю неправду заарештованому, погрожуючи суворо покарати за це. Можна також вдруге піддати його допиту під тортурами, щоб він істинно і правдиво дав свідчення про вищевказані обставини, бо інакше винні дають неправдиві свідчення щодо обставин злочину, сподіваючись, що вони будуть визнані невинуватими, якщо освідомленням буде виявлено невідповідність їх показань істині [7].

У Словнику української мови присяга визначена як «урочиста офіційна обіцянка додержуватися певних зобов'язань, клятва вірності якій-небудь

справі» [3, с. 54]. В Юридичній енциклопедії використовується схоже визначення присяги – це акт урочистої клятви особи виконувати певні обов'язки, що виходять з публічно-правового статусу, якого вона відповідно набула, або обов'язки за змістом цієї клятви... Історично її можна розглядати як сакральний обряд, який надавав відповідним правам та обов'язкам значення, об'єднуючи в собі юридичну та моральну (релігійну) відповідальність...[6, С. 137-138]. Навіть ці визначення присяги надають можливість вказати на певні об'єднуючі ознаки: 1) «присяга» знаходиться в одному синонімічному ряду з поняттями «клятва» та «обіцянка»; 2) приведення до присяги є «урочистою» дією; 3) присяга є публічною та гласною; 4) присяга є обрядом, що певним чином має релігійний (моральний) зміст; 5) присягнути означає взяти на себе певний публічний обов'язок; 6) має правовий характер тому, що передбачає юридичну (в т.ч. кримінальну) відповідальність у випадку порушення присяги.

Приведення до присяги не є абсолютною новелою для національного кримінального процесуального законодавства. У Статуті кримінального судочинства від 20 листопада 1864 р. вже були передбачені присяги та звільнення від них. За ст.ст. 711-714 Статуту кримінального судочинства зазначається, що свідки приводяться до присяги у судовому засіданні. Кожен присягає за обрядом свого віросповідання. Від присяги звільняються: 1) священнослужителі та ченці усіх християнських віросповідань та 2) особи, що належать до сповідань та віровчень, що не приймають присяги; замість присяги вони дають обіцянку показати усю правду за чистою совістю. Свідки православного сповідання приводяться до присяги не інакше як священником, який за натхненням ним святості присяги читає наступну клятвену обіцянку: *Обіцяю й клянусь Всемогучим Богом перед святим його Євангелієм та животоворящим хрестом, що не захоплюючись ані дружбою, ані спорідненістю, нижче очікуваням вигод або іншими якими-небудь видами, я за совістю покажу в цій справі суцю про все правду та не скрию нічого мені відомого пам'ятаючи, що я про все це повинен буду дати відповідь перед законом та перед Богом на страшному суді його. У посвідчення ж цієї моєї клятви цілую слова й хрест Спасителя мого. Амінь.* Кожен, хто присягає прикладається до хреста й Євангелія, промовляє вголос «клянусь». Свідки неправославного віросповідання приводяться до присяги згідно з догматами й обрядами їх віри духовною особою їх віросповідання¹.

За ст. 716 Статуту кримінального судочинства – перед допитом свідків головуючий у суді нагадує їм про відповідальність за неправдиві показання. Перекладачі, толмачі (ст. 730 Статуту), «окольные люди» (ст. 466), обізнані особи (ст. 694) використовують аналогічний механізм приведення до присяги як свідки. Окремий текст присяги передбачено для присяжних засідателів (ст. 666 Статуту).

---

¹ Існує перелік осіб, які не допускаються до свідчення під присягою (ст.ст. 94-96, 99, 705-708 Статуту).

У кримінальному судочинстві (провадженні) відповідно до ч. 2 ст. 352 КПК України «якщо перешкод для допиту свідка не встановлено, головуючий у судовому засіданні приводить його до присяги такого змісту: *«Я, (прізвище, ім'я, по батькові), присягаю говорити суду правду і лише правду»*. Німий свідок складає присягу в письмовій формі, підписуючи текст того самого змісту». Порядок допиту потерпілого відбувається через приведення потерпілого до присяги. Перед цим свідок та потерпілий попереджаються про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання (ч. 1 ст. 352, ч. 1 ст. 353 КПК України). Відповідно до особливостей допиту малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого, вони відповідно до ч. 2 ст. 354 КПК України не приводяться до присяги.

Важливим є приведення до присяги судового експерта. Згідно з ч. ст. 356 КПК України «перед допитом експерта головуючий встановлює його особу та приводить до присяги такого змісту: *«Я, (прізвище, ім'я, по батькові), присягаю сумлінно виконувати обов'язки експерта, використовуючи всі свої професійні можливості»*. Після цього головуючий попереджає експерта про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку».

Деякі інші процедури щодо приведення до присяги передбачені в цивільному судочинстві. Відповідно до ЦПК України до присяги приводиться перекладач, експерт та свідок. Текст даних присяги перекладача та експерта є тотожним.

Згідно із ч.ч. 2, 3 ст. 164, ч.ч. 2, 3 ст. 171 ЦПК України текст присяги є наступним: *«Я, (прізвище, ім'я, по батькові), присягаю сумлінно виконувати обов'язки перекладача (експерта), використовуючи всі свої професійні можливості»*. Після цього особа, що приводиться до присяги, підписує текст присяги. Підписаний текст присяги та розписка приєднуються до справи.

Приведення до присяги свідка у цивільному судочинстві регламентовано ч.ч. 5, 6 ст. 180 ЦПК України: «якщо перешкод для допиту свідка не встановлено, головуючий під розписку попереджає свідка про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве показання і відмову від давання показань та приводить його до присяги: *«Я, (ім'я, по батькові, прізвище), присягаю говорити правду, нічого не приховуючи і не спотворюючи»*. Текст присяги підписується свідком. Підписаний свідком текст присяги та розписка приєднуються до справи»².

У Кодексі адміністративного судочинства України передбачено не тільки аналогічні з ЦПК України процедури та суб'єкти приведення до присяги, але однаковими є й текст присяги перекладача, експерта та свідка (ч.ч. 2, 3 ст. 125, ч.ч. 2, 3 ст. 131, ч.ч. 4, 5 ст. 141 КАС України).

У господарському судочинстві перекладач попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправильний переклад, а судовий експерт – за завідомо неправдивий висновок (ч. 1 ст. 81-1 ГПК України), однак

---

² За ч. 2 ст. 182 ЦПК України свідкам, які не досягли шістнадцятирічного віку, головуючий роз'яснює обов'язок про необхідність дати правдиві показання, не попереджуючи про відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання, і не приводить до присяги.

без приведення до присяга. Інформація щодо попередження про кримінальну відповідальність та усні роз'яснення судовими експертами своїх висновків і відповіді на поставлені їм додаткові запитання фіксуються в протоколі секретарем судового засідання, який ним та суддею підписуються.

Процедура попередження про кримінальну відповідальність передбачена також в конституційному судочинстві – головуючий попереджає свідка – за надання завідомо неправдивої інформації, документів, матеріалів та інших відомостей, експерта – за надання завідомо неправдивого висновку (абз. 3 пар. 44, абз. 3 пар. 45 Регламенту Конституційного суду України). Разом з цим поки що присяга свідка або експерта під час здійснення конституційного судочинства не передбачається.

Приведення текстів присяг учасників різних форм судочинства вказує на те, що присяга є типовою форм покладення обов'язків щодо надання правдивої інформації в суді. Надання неправдивих показань свідком або потерпілим в суді у кримінальному, цивільному та адміністративному судочинстві, які присягали *«говорити суду правду і лише правду»* або *«говорити правду, нічого не приховуючи і не спотворюючи»* є лжеприсягою свідка або потерпілого. Причому лжеприсяга свідка буде лише формою або видом лжесвідчення.

Близькою до лжеприсяги свідка або потерпілого є лжеприсяга судового експерта. Не дивлячись на те, що експерт попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий переклад (а не показання, на відміну від свідка та потерпілого), таку неправдиву присягу через неправдиві роз'яснення висновку, які повідомляються експертом під час допиту в суді у кримінальному, цивільному та адміністративному судочинстві необхідно йменувати лжеприсягою судового експерта.

Цікавим і дискусійним є наявність норми, яка забезпечує приведення до присяги перекладача у цивільному та адміністративному судочинстві. Наявність цього положення дозволяє назвати надання завідомо неправильного перекладу в суді – лжеприсягою перекладача.

Таким чином, ст. 384 України передбачає відповідальність не тільки за неправдиве показання та лжесвідчення, але й за лжеприсягу свідка, потерпілого, перекладача та судового експерта. Це впливає через аналіз комплексу процесуальних механізмів КПК, ЦПК, КАС України.

Аналіз чинного законодавства дає можливість надати висновок про те, що присяга має як основний, так і допоміжний (коли разом із присягою здійснюється попередження про відповідальність) характер покладення обов'язків на учасників судочинства.

Суддя, прокурор, слідчий, адвокат як професійні учасники кримінального судочинства приводяться до присяги при вступі на посаду (службу) або під час покладення на них особливих, специфічних обов'язків. При цьому конструкції присяг відрізняються та регулюються різними нормативно-правовими актами (Закони України «Про судоустрій та статус суддів», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження нового тексту Присяги працівника органів внутрішніх справ України». Причому навіть одноразове порушення присяги та невиконання

(неналежне виконання) покладених обов'язків може привести до звільнення з посади чи кримінальної відповідальності. Разом з цим, в повній мірі досить складно назвати таке недодержання присяги лжеприсягою, тому що її додержання розтягується на достатньо великий проміжок часу. Небезпечним наслідком визнання присяги судді, прокурора, слідчого, адвоката лжеприсягою в цілому може визнання недійсними усіх юридично значущих результатів діяльності даних суб'єктів.

Особливим видом присяги в кримінальному провадженні можна вважати приведення присяжних до присяги (ч. 2 ст. 388 КПК України) – «за пропозицією головуючого присяжні складають присягу такого змісту: *«Я, (прізвище, ім'я, по батькові), присягаю виконувати свої обов'язки чесно і неупереджено, брати до уваги лише досліджені в суді докази, при вирішенні питань керуватися законом, своїм внутрішнім переконанням і совістю, як личить вільному громадянину і справедливій людині»*. Текст присяги зачитує кожен присяжний, після чого підтверджує, що його права, обов'язки та компетенція йому зрозумілі». Суттєвою відмінністю присяги присяжного від свідка, потерпілого або експерта є та роль, яку виконує присяжний – якщо в суді під час кримінального провадження свідок, потерпілий або експерт допитуються і попереджаються про кримінальну відповідальність за неправдиве показання (експерт – за неправдивий висновок), то присяжні сприймають судовий процес з однією метою – обговорення питань, передбачених ч. 1 ст. 368 КК України³. Якщо присяга присяжного буде мати ознаки неправдивості, то її можна назвати лжеприсягою через те, що присяжний приводиться до неї головуючим в суді та вона є дійсною на час розгляду однієї конкретної справи в суді. Лжеприсяга присяжного може потягнути за собою відповідальність за завідомо неправдивий вирок (ст. 375 КК України).

Проблема виявлення ознак лжеприсяги залежить від встановлення кола суб'єктів, які приводяться до присяги. До них можна віднести: у кримінальному

---

3 Ухвалюючи вирок, суд повинен вирішити такі питання: 1) чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа; 2) чи містить це діяння склад кримінального правопорушення і якою статтею закону України про кримінальну відповідальність він передбачений; 3) чи винен обвинувачений у вчиненні цього кримінального правопорушення; 4) чи підлягає обвинувачений покаранню за вчинене ним кримінальне правопорушення; 5) чи є обставини, що обтяжують або пом'якшують покарання обвинуваченого, і які саме; 6) яка міра покарання має бути призначена обвинуваченому і чи повинен він її відбувати, які обов'язки слід покласти на особу в разі її звільнення від відбування покарання з випробуванням; 7) чи підлягає задоволенню пред'явлений цивільний позов і, якщо так, на чію користь, в якому розмірі та в якому порядку; 7-1) чи є підстави для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру; 8) чи вчинив обвинувачений кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності; 9) чи є підстави для застосування до обвинуваченого, який вчинив кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності, примусового заходу медичного характеру, передбаченого частиною другою статті 94 КК України; 10) чи слід у випадках, передбачених статтею 96 КК України, застосувати до обвинуваченого примусове лікування; 11) чи необхідно призначити неповнолітньому громадського вихователя; 12) що належить вчинити з майном, на яке накладено арешт, речовими доказами і документами; 13) на кого мають бути покладені процесуальні витрати і в якому розмірі; 14) як вчинити із заходами забезпечення кримінального провадження.

провадженні – свідок, потерпілий, судовий експерт, присяжний; у цивільному та адміністративному судочинстві – свідок, судовий експерт, перекладач. Обстановка приведення до присяги свідка, потерпілого та судового експерта визначена у ст. 384 КК України – «в суді», а у процесуальних нормах – «перед допитом», приводить до присяги – головуючий (суддя).

Найбільш важливим для виявлення ознак лжеприсяги є розуміння механізму появи неправдивих показань свідка, потерпілого, неправильного перекладу перекладача, неправдивого висновку експерта, який надається в формі роз'яснень на допиті в суді. Способом вчинення даних суспільно небезпечних діянь є обман. За такого підходу надання неправдивих відомостей залежить від форми їх перекручування (активна, пасивна або змішана форма) та фіксації даної інформації у протоколі судового засідання, засобах аудіо-, відеоносіях. Важливим для встановлення неправди в показаннях є порівняння наданих цими або іншими учасниками судочинства з іншими доказами (або з іншими об'єктивними даними). Такий самий підхід може бути обрано під час аналізу висновків судового експерта та перекладу, що здійснювався перекладачем. Відмінність може бути пов'язано із поведінкою присяжних, але це пов'язано із статусом присяжного, який не є професійним учасником судочинства та мотивацією його поведінки, що може бути пов'язана із корисним, корупційним або іншим проявом.

Висновки. Наявність присяги у кримінальному судочинстві ставить питання про повернення кримінальної відповідальності за лжеприсягу до національного законодавства. Історично лжеприсяга (лжесвідчення під присягою [1, с. 84]) є більш суспільно небезпечною ніж лжесвідчення. Оскільки відбувається посягання не тільки на процес формування доказів і правосуддя в цілому, а й на моральні або релігійні засади. Крім того, лжеприсяга, яка вчиняється публічно в суді, здійснює безпосередній психологічний вплив на учасників судового розгляду та інших осіб, які мають можливість спостерігати за перебігом судового процесу, ніж лжесвідчення, яке відбувається на досудовому розслідуванні і не характеризується такою гласністю. Саме тому можна дійти висновку, що з появою у КПК України присяги підіймається питання про встановлення кримінальної відповідальності за лжеприсягу. На нашу думку, лжеприсяга фактично відродилася одночасно із появою присяг в КПК України, вона вже наявна, але скрита у бланкетності ст. 384 КК України та цілком може бути відноситись до показань свідка та потерпілого в суді. Важливим також є те, що особливості кримінальної відповідальності за лжеприсягу може передбачати наявність окремого складу злочину та покарання з огляду на специфіку суспільних відносин, які вона чіпляє. Покарання за лжеприсягу має бути більш суворим у порівнянні з лжесвідченням.

За наявності кримінальної відповідальності за лжеприсягу окремою проблемою стає проблема виявлення ознак лжеприсяги. Її вирішення залежить від встановлення кола суб'єктів, які приводяться до присяги та змісту їх показань в засобах фіксації інформації судового процесу (протоколах, аудіо-, відеозаписах).

Список використаних джерел

1. **Есипов В. В.** Уголовное право. Часть особенная: Преступления против государства и общества: изд-е 3-е. / В. В. Есипов – М.: Изд. юр. кн. маг. «Правоведение» И. К. Голубева, 1910. – С. 84.
2. **Неклюдов Н. А.** Руководство особенной части русского уголовного права. – Т. 4: «Сокрытие истины, сокрытие своей личности, лжеприсяга и лжесвидетельство, ложный донос и ябеда, подлог и подделка» / Н. А. Неклюдов – СПб, 1880. – С. 3.
3. Словник української мови: академічний тлумачний словник: в 11 т. – Т. 8. – 1977. – С. 54.
4. **Шепитько М. В.** Уголовная юстиция в латинских изречениях и терминах: словарь-справочник / М. В. Шепитько – Харьков: Апостиль. – С. 52.
5. **Шепитько М. В.** Присяга как средство психологического воздействия на участника уголовного судопроизводства // Воронежские криминалистические чтения: сб. науч. тр. / под ред. проф. О. Я. Баева / М. В. Шепитько. – Вып. 16. – С. 276-285.
6. Юридична енциклопедія: в 6 т.: Т. 5 / Редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – С. 137-138.
7. <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Germany/XVI/1520-1540/Karolina/text21.phtml?id=12392>

Анотація

Стаття присвячена проблемі правової регламентації лжесвідчення та лжеприсяги в КК та КПК України. Особливу увагу приділено проблемі виявлення неправди в показаннях. Вказано на можливий вплив допущення неправди в показаннях для встановлення істини та відновлення справедливості. Проаналізовано наслідки появи в кримінальному процесуальному законодавстві інституту присяги. Найявна спроба співвідношення лжесвідчення та лжеприсяги. Виявлено, що кримінальна відповідальність встановлена не тільки за лжесвідчення, а й за лжеприсягу. Надано пропозиції щодо змінення механізмів попередження про кримінальну відповідальність, приведення до присяги, фіксації судового процесу.

Annotation

The article is devoted to the problem of legal regulation false testimony and false oath in Criminal Code and Criminal Procedure Code of Ukraine. Particular attention is paid to the problem of detecting lies in the testimony. It was indicated possible impact lies in the testimony for truth and justice. Author analyzed some consequences of establishment the oath as criminal procedural law institution. It was observed correlation of false testimony and false oath. Author ascertained that criminal liability is established not only for false, but also for false oath. It was given some proposals to change the mechanisms for the notice of criminal liability, administration of oath, and trial fixation.